ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-8

MOLEKULYAR FIZIKA VA TERMODINAMIKADA QO‘LLANILADIGAN FIZIK KATTALIKLARNING MA’NOSI

[1]Qoshniyazova Sh.Y., [2]Jollıbekov B.R.

[1,2]Berdax nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Annotatsiya: Molekulyar fizika va termodinamika mikroskopik va makroskopik tavsiflarni bog‘lovchi ko‘plab fizik kattaliklardan foydalanadi. Mazkur maqolada harorat, bosim, energiya, entropiya va kimyoviy potensial kabi asosiy fizik kattaliklarning ma’nosi va talqini, shuningdek, termodinamik tizimlar holatini tasvirlashdagi o‘rni tizimli ravishda ko‘rib chiqiladi. To‘liq differensial bo‘lmagan «yo‘l funksiyalari» — ish va issiqlikning xususiyatlariga alohida e’tibor qaratilgan. Universitet ta’limida ushbu tushunchalar bilan bog‘liq muammolar ham muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: fizik kattaliklar, molekulyar fizika, termodinamika, harorat, entropiya, kimyoviy potensial, ish, issiqlik, universitet ta’limi.

THE MEANING OF PHYSICAL QUANTITIES USED IN MOLECULAR PHYSICS AND THERMODYNAMICS

[1]Qoshniyazova Sh.Y., [2]Jollıbekov B.R.

[1,2]Karakalpak State University named after Berdakh

Abstract: Molecular physics and thermodynamics utilize numerous physical quantities that connect microscopic and macroscopic descriptions. This article systematically examines the meaning and interpretation of fundamental physical quantities such as temperature, pressure, energy, entropy, and chemical potential, as well as their role in describing the state of thermodynamic systems. Special attention is given to the properties of "path functions" that are not exact differentials, such as work and heat. The article also discusses challenges related to these concepts in university education.

Keywords: physical quantities, molecular physics, thermodynamics, temperature, entropy, chemical potential, work, heat, university education.

ЗНАЧЕНИЕ ФИЗИЧЕСКИХ ВЕЛИЧИН, ИСПОЛЬЗУЕМЫХ В МОЛЕКУЛЯРНОЙ ФИЗИКЕ И ТЕРМОДИНАМИКЕ

[1]Кошниязова Ш.Я., [2]Джоллыбеков Б.Р.

[1,2] Каракалпакский государственный университет имени Бердаха

Аннотация;Молекулярная физика и термодинамика используют множество физических величин, связывающих микроскопическое и макроскопическое описание. В данной статье систематически рассматриваются значение и интерпретация основных физических величин, таких как температура, давление, энергия, энтропия и химический потенциал, а также их роль в описании состояния термодинамических систем. Особое внимание уделяется свойствам «функций пути», не являющихся полными дифференциалами, таких как работа и теплота. Также обсуждаются проблемы, связанные с этими понятиями в университетском образовании.

Ключевые слова: физические величины, молекулярная физика, термодинамика, температура, энтропия, химический потенциал, работа, теплота, университетское образование.

1. KIRISH

Fizik kattaliklar — tabiatni tushunish va tavsiflashdagi asosiy vosita hisoblanadi. Molekulyar fizika va termodinamikada ushbu kattaliklar orqali moddaning holati, jarayonlari va xususiyatlari

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

ifodalanadi. Biroq entropiya, kimyoviy potensial, ish va issiqlik kabi ba'zi kattaliklar abstrakt tabiati va yo'lga bog'liqligi tufayli tushunishda qiyinchiliklar keltirib chiqaradi.

Universitetda bu mavzularni o'rganishda nafaqat formulalardan foydalanish, balki fizik mazmunni chuqur tushunish ham muhim ahamiyatga ega. Bu nazariyani to'g'ri qo'llash va ilmga mustahkam asos yaratishga yordam beradi.

Maqolaning maqsadi — molekulyar fizika va termodinamikaning asosiy fizik kattaliklarini tizimli tahlil qilish, ularning fizik va matematik ma'nosini ochish, shuningdek, ta'lim jarayonidagi muammolarni ko'rsatishdan iborat.

2. Metodologiya

2.1. Tahlil usuli

Mazkur maqolada:

- fizik kattaliklarning asosiy ta'riflari tahlil qilindi;
- ularning birinchi prinsiplardan kelib chiqishi va kuzatishlarga bog'liqligi ko'rib chiqildi;
- universitetda o'qitish jarayonida kuzatilgan muammolar tahlil qilindi.

2.2. Kattaliklarni tasniflash

Termodinamikada fizik kattaliklarni quyidagicha tasniflash mumkin:

- **Tabiatiga ko'ra:** skalyar, vektor yoki tenzor kattaliklar;
- **Masshtabiga ko'ra:** mikroskopik (molekulyar darajada) va makroskopik (tizim darajasida);
- **Holat turiga ko'ra:** ekstensiv (tizim hajmiga bog'liq) va intensiv (tizim hajmiga bog'liq bo'lmagan).

3. Asosiy fizik kattaliklar va ularning ma'nosi

3.1. Harorat (T)

Fizik ma'nosi: tizimdagi molekulalarning o'rtacha kinetik energiyasining o'lchovidir.

$$\langle E_k \rangle = \frac{3}{2} kT$$

- Harorat — intensiv kattalik;
- Bu "issiqlik" emas, balki tizimning energetik holatini ifodalaydi;
- Statistik mexanikada Bolsman tarqalishi orqali aniqlanadi.

Nima uchun harorat graduslarda o'lchanadi, joullarda emas?

Harorat va energiya o'zaro bog'liq bo'lsa-da, ular turli fizik kattaliklardir:

- **Joul (J)** — energiyaning o'lchov birligi, ekstensiv kattalik (tizim hajmiga bog'liq);
- **Harorat** — intensiv kattalik, bir molekulaga to'g'ri keladigan o'rtacha energiyani ko'rsatadi.

Haroratni joullarda o'lchash qiyin, chunki joul energiyaning umumiy miqdorini ifodalaydi, harorat esa bitta molekulaga to'g'ri keladigan o'rtacha energiyani ko'rsatadi.

Bolsman doimiysi k orqali bog'liqlik:

$$E_{o'rtacha} = kT$$

bu yerda energiya — joullarda, harorat esa kelvinda (yoki ayrim hollarda Selsiy gradusida) ifodalanadi. Shu sababli haroratning alohida o'lchov birligi va shkalasi mavjud.

3.2. Bosim (P)

Fizik ma'nosi: molekulalarning idish devorlariga to'qnashishlari natijasida hosil bo'lgan kuchning maydonga nisbati.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-8

$$p = \frac{1}{3} nm\langle v^3 \rangle$$

- Intensiv kattalik;
- Katta molekulalar soni natijasida statistik xususiyatga ega.

3.3. Ichki energiya (U)

Fizik ma'nosi: tizimdagi barcha mikroskopik energiyalarning (kinetik va potensial) yig'indisi.

- Ekstensiv kattalik;
- Masalan, ideal gaz uchun: $U = \frac{3}{2} nRT$

3.4. Entropiya (S)

Fizik ma'nosi: tizimning tartibsizlik darajasi yoki mikroholatlar soni.

$$S = k\Omega$$

bu yerda Ω — mikroholatlar soni.

- Ekstensiv kattalik;
- Tizimning termodinamik barqarorlikka intilish tendensiyasini ifodalaydi;
- Universitet ta'limida tushunishda muammo tug'dirishi mumkin.

3.5. Kimyoviy potensial (μ)

Fizik ma'nosi: bir zarracha qo'shilganda, qolgan parametrlar doimiy bo'lganda, tizimning ichki energiyasining o'zgarishi.

$$\mu = \left(\frac{\partial U}{\partial N}\right)_{S,V}$$

- Intensiv kattalik;
- Faza tengligi va kimyoviy reaksiyalar tahlilida muhim ahamiyatga ega.

3.6. Termodinamik potensiallar

- **Gelmgols erkin energiyasi (F):** $F=U-TS$ — doimiy harorat va hajm sharoitida muhim.
- **Gibbs erkin energiyasi (G):** $G=H-TS$ — doimiy bosim va haroratda muhim.

Fizik ma'nosi: tizimning ishga foydalanilishi mumkin bo'lgan energiya miqdori.

3.7. Nima uchun ish va issiqlik to'liq differensial emas?

3.7.1. To'liq differensial tushunchasi

Funksiyaning to'liq differensiali — tizim o'zgarishi faqat boshlang'ich va oxirgi holatlarga bog'liq bo'lgan holat.

$$\Delta f = \int_1^2 df = f_2 - f_1$$

3.7.2. Ish va issiqlik — yo'l funksiyalari

Ish (δA) va issiqlik (δQ) — energiyani beruvchi yoki oluvchi jarayonlar bo'lib, ularda jarayon (yo'l)ga bog'liq:

- Ish — mexanik harakat orqali amalga oshadigan energiya almashinuvi;
- Issiqlik — issiqlik almashinuvi orqali amalga oshadigan energiya almashinuvi.

Shuning uchun:

$$\int_1^2 \delta A \neq A_2 - A_1 , \quad \int_1^2 \delta Q \neq Q_2 - Q_1$$

3.7.3. Ichki energiya — funksiya holati

Ichki energiya U — holat funksiyasi bo'lib, faqat boshlang'ich va oxirgi holatlarga bog'liq:

$$dU = \delta Q - \delta W$$

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-8

bu yerda dU — to‘liq differensial, δQ va δA esa to‘liq differensial emas.

3.7.4. Tushunish uchun misol

Gazni turli usullarda siqish (sekin yoki tez) bir xil holatga olib kelishi mumkin, lekin bajarilgan ish turlicha bo‘ladi — ish yo‘lga bog‘liq.

3.7.5. Fizik ma’no

Ish va issiqlik — tizimga yoki tizimdan o‘tkazilgan energiya shakllari bo‘lib, ular tizimning ichki energiyasi emas. Shu sababli, ularning qiymati jarayon yo‘liga bog‘liq bo‘ladi.

3.7.6. Termodinamika va ta’limda ahamiyati

Bu tushuncha — termodinamika qonunlarini to‘g‘ri anglash va ularni oqilona qo‘llash uchun muhim ahamiyatga ega.

4. Tahlil natijalari va muhokama

Tahlil shundan dalolat beradiki, molekulyar fizika va termodinamikadagi fizik kattaliklarni chuqur tushunish uchun:

- ularning paydo bo‘lishi va fizik mohiyatiga e’tibor qaratish;
- model va voqelik o‘rtasidagi farqni anglash;
- ekstensiv va intensiv kattaliklarni ajrata olish;
- holat funksiyasi va yo‘l funksiyalarini farqlash muhim ahamiyatga ega.

Studentlar uchun eng katta muammo — abstrakt kattaliklarni, shuningdek, ish va issiqlikning yo‘lga bog‘liqligini tushunishdir.

Bu muammolarni yechish uchun analogiyalar, vizualizatsiyalar va interaktiv metodlardan foydalanish tavsiya etiladi.

5. Xulosa

Molekulyar fizika va termodinamikadagi fizik kattaliklarning ma’nosi chuqur va ko‘pqirralidir. Ularni to‘g‘ri tushunish holat funksiyalari va yo‘l funksiyalari o‘rtasidagi farqni anglash orqali ta’minlanadi. Bu universitet ta’limida mustahkam nazariy baza yaratish va ilmga intilishni rivojlantirish uchun zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ландау Л.Д., Лифшиц Е.М. Теоретическая Физика в 10 томах. Т.5. Статистическая Физика. Ч.1. – М.: Физматлит, 2002.
2. Аткинс П., Де Паула Дж. – Физическая химия. В трех частях. Т.1. Равновесная термодинамика. М.: Изд-во МИР, 2007. – 496 с.
3. Рейф Ф. Берклеевский курс физики. Т.5. Статистическая физика. М.: Изд-во «Наука»: Главная редакция физико-математической литературы, 1977
4. Zemansky, M.W. and Dittman, R.H. (1981) Heat and Thermodynamics. 7th Edition, McGraw-Hill, New York. 1997. – 487 p.
5. Callen H. B., Thermodynamics and an Introduction to Thermostatistics, 1985, p. 36.